

Георги Данчев

ПОСЛОВИЦИ, ЗАПИСАНИ ОТ П. Р. СЛАВЕЙКОВ, И ПАРАЛЕЛНИТЕ ИМ
КНИЖОВНИ СЕНТЕНЦИИ В ДВА СБОРНИКА СЪС СМЕСЕНО
СЪДЪРЖАНИЕ ОТ СЕВЛИЕВО

(Към въпроса за взаимовлиянията между фолклора и литературата)

Проблемите, свързани с взаимовлиянията между фолклора и литературата, с различията и сходствата между тях, са били неведнъж предмет на проучване. През последните десетилетия те намират място в трудовете на редица български учени като Цветана Вранска (Романска)¹, Петър Динеков², Донка Петканова-Тотева³, Светлина Николова⁴ и др. И въпреки че вече са запълнени доста празноти в изясняването главно на различията, а и на близостта между тях, струва ми се, че все още е валидна констатацията на Д. Петканова-Тотева: "Принципните близости обаче и допирните точки между фолклора и литературата все още не са подробно изследвани"⁵.

В това изследване е отделено внимание на някои интересни паралели между фолклорни и литературни творби от т. нар. къси жанрове. Обект на проучване са отделни пословици, записани от П. Р. Славейков, и паралелните им книжовни сентенции, поместени в два ръкописни сборника със смесено съдържание, преписани в Севлиево през 1833 г. и 1835 г. Сентенциите са определени като "Дъни и притчи члвко тврдѣ фйдаліе, дѣто са исписани ѿ много книги" (сб. от 1833, л. 87^a); "Дъни пакъ за фйда" (сб. от 1835, л. 124^a); "Притчи и дъни ѿ пррѣка Соломона и ѿ ісуса сина Сирахова, що са много фйдалиі на секигѣ хрїанина за наукка, полза да приена ѿ ниѣхъ, като ги чите" (сб. от 1835, л. 136^a). В тях не само се чувствува фолклорно влияние, но и текстуалната им близост с някои пословици е значителна.

И двата сборника, в които са поместени книжовните сентенции, са създадени в Севлиево в началото на 30-те години на XIX в., където П. Р. Славейков учителствува десетина години по-късно, когато у него вече се появява интересът към мъдростта на фолклора.

Първият сборник, съхраняван под № 1086 в Народната библиотека в София⁶, преписан през 1833 г., е дело на двама севлиевски книжовници: даскал Никола Йоанов и Йоан Маркович, който по-късно става поп в Сухиндол. Приписките, оставени в сборника, свидетелствуват за това: "Ръка даскалъ Николова,

синъ ѿвановъ ѿ Сивлиново, 1833 іюліи 9" (л.77^б) и "ръка Иванова синъ Марковичъ ѿ Сохиндолъ" (л. 180^б). В края на сборника Иван Маркович вече се подписва като поп Йоан "Ръка попъ Іоаннова ѿ Сохиндолъ село 1851 ѿ Христа". Сравняването на почертите показва, че сентенциите са преписвани от даскал Никола.

Името на този даскал-книжовник споменава и П. Р. Славейков в предговора към сборника си с пословици "Български притчи (историята на събирането им)": "Това беше — пише той — през 1846 лято. В Севлиево тогава се правеше ново здание на училище, което беше на изкарване, а даскал Никола някой си учеше децата още в една от килиите. На-две, на-три аз се цених учител и влязох, та отворих най-напред новото Хаджи-Стояново училище..."⁷.

Вторият сборник е съставен през 1835 г. от друг севлиевски книжовник — Михаил Попович — и е подвързан заедно с един непознат до преди тридесет години препис на Александрията, направен от него и баща му — поп Недялко — през 1834 г. Ръкописът се съхранява в библиотеката на Великотърновския университет "Св. св. Кирил и Методий" от 1964 г., а до тогава е бил лично притежание⁸.

Връзката между двата севлиевски сборника (от 1833 г. и 1835 г.) е очевидна. Тя проличава преди всичко от наличието на голям брой едни и същи поучителни сентенции — в повечето случаи подредени по един и същ начин и в двата ръкописа. В тях откриваме и еднакви наслови над съответните цикли със сентенции.

На л. 87^а в сб. от 1833 г. четем: "Дѹни и притчи члвкко тврде фйдалие, дето са исписани ѿ много книги." Същото заглавие, само с някои различия при изписването на отделни думи ("притчи" — "причти") и на някои букви ("о" и "г", "т" — "и") срещаме в севлиевския сборник от 1835 г.: "Дѹни и причти члвкк тврде фйдалиі, детѹ са исписани ѿ много книги" (л. 120^а). Има обаче някои заглавия на цикли, както и на произведения, които в единия сборник присъствуват, а в другия липсват. Заимствуваните от Стария завет "Притчи Соломонови" и "Премъдрости на Исус, син Сирахов", обединени в сборника на Михаил Попович под общото заглавие "Причти и дѹни ѿ пррка Соломона и ѿ їсуса сина Сирахова, цѹ са много фйдалиі на секигѹ хрианина за навка, полза да приена ѿ нихъ като ги чите." (л. 136^а), липсват в сборника от 1833 г. Значителните различия в съдържанието, а и в композицията на сборниците, налагат предположението, че севлиевските книжовници даскал Никола и Михаил Попович са преписвали от един и същ извод или от няколко еднакви извода, което довежда и до съответните различия в зависимост от предпочитанията им.

Твърде различни по тематика са поучителните ("файдалиі") сентенции и в двата сборника. Но, както беше посочено, тук ще се отдели внимание само на ония, в които се чувства връзка с фолклора и се открива близост с някои от пословиците, записани от П. Р. Славейков. За по-отчетливото открояване на близостта помежду им те ще бъдат разпределени в няколко тематични групи.

Едни от често срещаните сентенции в севлиевските сборници са на

морално-етични теми. Особено любопитни са ония, в които се отстояват еднакви позиции по въпроса за лъжата, кражбата, присмиването и злосторничеството. Близки по строеж или по звучене с тях са и някои от пословиците от Славейковата сбирка⁹.

И в двата сборника са преписани сентенциите, насочени против лъжата: "Кой са надѣе на лажа да са гечиндиса, онъ най сетна гладанъ оунира" (сб. 1833, л. 85⁶); "Кой са надее на лажа да са гечендиса, нъ най сетна гладанъ оунира" (сб. 1835, л. 132⁶); "Маслото какъ не можи да се смеси со водата, така ни можи и истината со лажата" (сб. 1833, л. 83⁶); "Маслото какъ ни можи да се смеси со водата, така ни можи истената со лажата" (сб. 1835, л. 130⁶). Неизвестно защо последната сентенция Михаил Попович преписва и втори път в сборника си, на л. 137^а. В ръкописа му срещаме и една друга подобна мъдрост: "Много пати, дето иши некои накого да излажи, а той намерва сетне себе си излаганъ (л. 128⁶). Без текстуално да съвпадат с посочените книжовни сентенции от двата сборника, и записаните от П. Р. Славейков пословици за лъжата имат същото смислово звучене: "Лъжата върви напред, а истината подир"; "Лъжата ѝ са къси краката"; "Лъжата върви по-напред, ама далеч не отива"; "Лъжата скоро на мегдан излазя" (Слав. I, с. 258).

В унисон с една от Божиите заповеди, популярни и през средновековието, и през Възраждането, срещу кражбата са насочени и книжовните сентенции, и пословиците. В сборника от 1833 г. четем: "Който желай за чуждъ нещю, той негово нема да види", а след това е добавено: "...Заради това тебе си да пазишъ ѿ тѣя работи, ако искашъ без пакосъ да вѣдешъ" (л. 83⁶). Същия характер имат и пословиците: "Чуждо иманье своя стока не става", и "Чужди пари прѣсти горят" (Слав. II, с. 240).

Присмиването над изпадналите в беда хора също се отрича и в сентенциите, и в пословиците: "Койту са смий на сиромаша, той прогневява вѣга" (сб. 1833, л. 90). Като клетва срещу присмехулниците звучи сентенцията в сборника на Михаил Попович: "Който се присмива на комшиятъ си, посмен ще вѣди ѿ Хрѣта Бѣга, ѿ вси члвѣци посраменъ н/а/ второ пришествие." (сб. 1835, л. 132⁶). И Петко Славейков е записал подобни пословици, отричащи присмиването: "Който се смѣе другиму, и нему дожджа до главата"; "Който се смѣе, на себе си са смѣе" (Слав I, с. 241).

Почти еднакво звучат книжовните сентенции и пословиците от проучваните източници, носочени против злосторниците. Една от мъдростите, дошла от дълбока древност в нашата стара литература чрез повестта "Акир Премъдри", срещаме и в севлиевските сборници, и в пословиците на Славейков. В края на споменатата повест четем: "И така сбъдна се реченото, който добро прави, добро намира, който зло прави, зло да пати; и който на своя другар яма копае, сам да падне в нея"¹⁰.

В сборника от 1833 г. даскал Никола преписва подобна сентенция: "Койту за другиго трапъ ископава, онъ скѣе си въ него закопава" (л. 83⁶). И Михаил Попович помества сентенция със същия смисъл, но с леко променена форма: "Който другигъ зло мисли, за себе си смисла" (л. 133⁶). Сред пословиците, записани от П.

Р. Славейков, някои имат същото звучене: "Кой зло мисли (другиму), зло намира"; "Кой зло мисли за нас, доброто му под нас"; "Кой зло мисли, Господ да го очисти" (Слав. II, с. 232).

От повестта "Акир Премъдри" идва вероятно в старата българска литература, а след това преминава и във фолклора сентенцията: "По-добре е с мъдрите камъни да търкаляш, нежели с безумните вино да пиеш" (л. 6^б)¹¹. Почти без промяна този съвет на мъдрия Акир към сестреника му Анадан се намира и в двата севлиевски сборника: "По харно е сѡ доври члвкци камани да носиш, нежели сѡ лгди вїно да пїешъ" (сб. от 1833 г., л. 85^б); "По харно е сѡ доври члвкци камани да носишъ, нежели сѡ лгди вино да пиешъ" (сб. от 1835 г., л. 132^б). С известно изменение тази сентенция е преписана още веднъж в сборника на Михаил Попович: "Развѣни члвккѣ да го оуѣкинишъ, зацо по лесно тече сѡ развѣни да носишъ на рамото си идинъ камакъ голанъ, нежели сѡ лгди вино да пїешъ" (л. 122^а).

Освен тази мъдрост, дошла от дълбока древност в двата севлиевски сборника, а и във фолклора ни, в тях са поместени и други сентенции против пиянството, някои от които също имат и фолклорни успоредици сред записаните от Славейков пословици: "Синѣ, сѡ вино да са ни напивашъ, зацо вїното много погѣки" (сб. от 1833 г., л. 86^а). Само с едно малко различие при изписването на някои букви (ѣ вместо и, ѣ вместо ꙗ и и вместо ї) е преписана същата сентенция и в другия сборник: "Синѣ, сѡ вино да са не напивашъ, зацо виното много погѣки" (сб. от 1835 г., л. 132^б). Славейковите записи са съвсем близки до тази сентенция: "Който винце попийва, главата си разбива" (Слав. I, с. 234); "Виното и мъдрия влудява"; "Виното и умни-о изумява"; "Виното прави и везиря резил" (Слав. I, с. 71).

Твърде близки по съдържание са сентенциите от сборниците и някои от Славейковите пословици, адресирани към жените и по-конкретно към злите и неверните жени: "Сла жина крѡва, като оуѣре мажатъ ѣ, и надъ него плачи и за дръгнго мисли" (сб. от 1835 г., л. 130^а); "Жена мъжа жалее дор го гледа пред нея" (Слав. I, с. 172).

Не са малко сентенциите и пословиците, критикуващи остро злите жени, без да посочват конкретно в какво се състои тяхната лошотия. Тук ще посоча само три такива образни сентенции от сборника на Михаил Попович: "По добрей вѣ горито да жювенишъ сѡ люти зверѡви, нежели вѣ добра каца сѡ зла жина (л. 130^а); "Ясланъ или мечка щешъ оуѣроти, ала зла жина ни ѣ възможно" (л. 131^б); "По харно е да са возишъ сѡ прокито коритѡ по водата, нежели да слушашъ на зла жина хортата" (л. 132^а). Критични, но по-кратки, без конкретно да визират в какво се състои злото у жената, са и някои пословици, записани от П. Р. Славейков: "Жена без злина не бива (а добрина е да е жива)"; "Жена, вечна злина" (Слав. I, с. 171); "Жената си крий злината като котка нехтъете" (Слав. I, с. 172).

В сборника на Михаил Попович срещаме и една сентенция за най-злите жени — ония, които хапят с острия си език: "Най зло много лошава зла жина злопачична, зацо нейниатъ пазикъ ѡ две страни ѡстаръ" (л. 130^а). И в една от

записаните от Славейков пословици е заклеямено злоезичието на жената, която хапе по-лошо от змия: "Зла жена яде повече от зла зъмья" (Слав. I, с. 191).

В поученията и в пословиците за жените срещаме и една група, адресирани към мъжете като съвети как да се държат с тях. Мъжете не трябва да се водят по женския ум, не трябва да се оставят да ги командват жените: "Който ници да са навчи добра назка, немгу ни са пада да са встави да го стопанисватъж жините" (сб. от 1835 г., л. 128^a). А пословица от сборката на Славейков гласи: "Който слуша жените, той е дважд жена" (Слав. I, с. 241^a).

Необходимо е да се изтъкне, че и в сентенциите, и в пословиците не са забравени и добрите жени: "Жината най добра естъж, дето вбича мажа си и учи дицата си на закон бжи" (сб. от 1835 г., л. 128^a). А Славейков е записал: "Жена му чини два града" (Слав. I, с. 171); "Жената е най-скъпа покъщнина" (Слав. I, с. 172); "Добра жена и от иманье по-добра" (Слав. I, с. 140).

Злоезичието и обидните думи също са предмет на отричане и в сентенциите в двата сборника, и в пословиците, записани от Славейков: "Да се пазишъ ѿ зли дзми, защо на кашника оудариенитъ става синю, а гизикатъ детъ оудари кокали стръшава" (сб. от 1835 г., с. 131^b), "Языкът кости няма, но кости троши" (Слав. II, с. 228).

Не намира одобрение и многословието — нито в сентенциите, нито в пословиците. Подчертава се мисълта, че човек трябва повече да слуша и да се учи, а по-малко да говори: "Чадо, малко да хортъвашъ, а много да слъшашъ, затова тѣ е дал Гдъ една оуста, а две оуши" (сб. от 1833 г., л. 84^a); "Чадо, малко да хвротъвашъ, а много да слъшашъ, затова ти е дал Гдъ една оуста, а две уши" (сб. от 1835 г., л. 131^a); "Който хортъва по малко, то той естъ нишанъ, защоу развменъ" (сб. от 1835 г., л. 127^b); "Малко говори, а много слушай" (Слав. I, с. 263); "Който много говори, той сбърква"; "Който мълчи, знае си работата"; "Който мъдро мълчи, той по-добре говори" (Слав. I, с. 238).

Близки по съдържание са и ония сентенции в севлиевските сборници и Славейковите пословици, които поучават младите хора да се стремят към наука и знание. И това те трябва да сторят, докато са още млади и не са се оженили, ако искат да добруват на стари години: "Сили са да наоучишъ наука доде ни си са вженилъ, защо кога стани рана члвкко на срцето, ни знай члвекъ како да прави" (сб. от 1835 г., л. 127^b); "Чадо, да са твдишъ да спичелишъ наоука дъде млладеншъ, да не възъ риза оустареншъ" (сб. от 1835 г., л. 133^a). Пословиците също възхваляват знанието: "Без книга челяк е като сляп" (Слав. I, с. 38); "Челяк без книга, пън недодялан"; "Челяк неучен, дърво недодялано" (Слав. II, с. 204).

Паралелните примери на пословиците от Славейковата сбирка и на книжовните сентенции от севлиевските сборници на даскал Никола и на Михаил Попович недвусмислено илюстрират съществуващите допирни точки между тях. В някои случаи близостта им е само смислова, а в други има известно приближаване и по форма. Макар и по-рядко, срещаме и случаи на текстуално съвпадение само с някои различия от фонетичен характер. Тези примери

показват, че многовековното съжителство между книжовните сентенции и устно разпространяваните пословици ги е доближило твърде много и в жанрово отношение.

Изводите от направените тук текстуални съпоставки могат да бъдат по-пространни, а и по-категорични, ако се разлистят и някои други подобни ръкописни сборници, а и други фолклорни записи. А такива сборници със смесено съдържание, съдържащи и сентенции, които имат фолклорни паралели, съществуват твърде много. Създадени преди, а и след Паисий Хилендарски, те свидетелствуват и за непрекъснатия интерес към някои творби, сътворени в дълбока древност, а от друга страна, дават възможност и за наблюдения по проблема за връзките и взаимовлиянията между фолклора и литературата през средновековието и Възраждането.

БЕЛЕЖКИ

¹ Цветана Вранска (Романска). Апокрифите за Богородица и българската народна песен. С., 1940, Сб. на БАН, кн. XXXIV.

² П. Динев. Фолклорът и историята на българската литература. Литературни въпроси. С., 1963, с. 89 — 119; Фолклор и литература. Из историята на българската литература. С., 1969, с. 250 — 287.

³ Д. Петканова-Тотева. Фолклор и литература. — В: Хилядолетна литература. С., 1974, с. 13 — 107.

⁴ Св. Николова. Патеричните разкази и фолклорът. — В: Фолклор и литература, С., 1968, с. 61 — 67.

⁵ Д. Петканова-Тотева. Цит. съч., с. 13.

⁶ М. Стоянов, Хр. Кодов. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. Т. III, С., 1964, с. 410 — 413.

⁷ Български притчи или пословици и характерни думи, събрани от П. Р. Славейкова. Ч. I, Пловдив, 1889, с. XX — XXI.

⁸ Г. Данчев. Ръкописен сборник от началото на XIX в. — Известия на Инст. за литература, кн. XVI, 1965, с. 129 — 134.

⁹ Пословиците ще бъдат цитирани по изданието "Български притчи или пословици...", Ч. I, Пловдив, 1889, и Ч. II, Пловдив, 1890.

¹⁰ Ркп. № 309, Народна библиотека, София. Цитирам по Д. Петканова-Тотева. Пословицата и сентенцията в старобългарската книжнина и фолклора. — В: Хилядолетна литература. С., 1974, с. 76.

¹¹ Пак там.